

Igor Saksida

Pedagoška fakulteta

Univerza v Ljubljani, Univerza na Primorskem

JE POPULARNO VEDNO TRIVIALNO IN TRIVIALNO VEDNO POPULARNO?

Uvodni zaris problematike, ki se povezuje v zvezi s temo posveta o popularnem, poljudnem in trivialnem, izhaja iz vprašanja, ali je popularno vedno tudi trivialno in trivialno vedno popularno. Ob odgovoru na to vprašanje bom skušal očrtati tudi mesto trivialne oz. pustolovske književnosti v šoli in načine soočanja s to vrsto literature pri bralnem dogodku nasploh.

*Slovar slovenskega knjižnega jezika*¹ pojmov *popularno*, *poljudno* in *trivialno* ne izenačuje:

- popularen: 1. splošno znan, priljubljen: popularen igralec, pisatelj; 2. *redko* poljuden: popularen način opisovanja;
- poljuden: podan tako, da ga lahko razumejo tudi preprosti, manj izobraženi ljudje: poljudno predavanje;
- trivialen: vsebinsko prazen, obrabljen, malovreden: trivialna melodija, trivialen okus poslušalcev; trivialna literatura: množično razširjena, navadno umetniško manj vredna literatura.

Popularno po slovarskih opredelitvah ni isto kot poljudno, večja bližina se v njem kaže ob pojmih trivialno in poljudno (oboje je manj zahtevno in posledično aksiološko² manjvredno). Več zmede je v leksikonu *Literatura*, tudi v posodobljeni, najnovejši izdaji,³ ki pojme popularno, poljudno in trivialno literaturo opredeljuje nekoliko drugače. Popularna književnost je »vrsta trivialne literature; (...), množična literatura za ljudstvo s presežkom senzacionalnih motivov: prešuštvo, kruti umori, zlobne osebe, ki so izzvali očitke o njeni nevzgojnosti in škodljivosti« (prav tam: 313). Poljudna književnost je »del trivialne literature, ki je bila grajana zaradi množičnosti in estetske nezahtevnosti oz. diletantizma, medtem ko so ji priznavali velik verski in nacionalnovzgojni pomen« (prav tam: 312), trivialna literatura pa »sodobna oznaka za lahko, um. manjvredno literaturo«; sodobna literarna veda

¹ Glej: <<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>> (Dostop 26. 12. 2016.)

² Prim. J. Kos: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: DZS, 1996. Poglavlje Vrednost literarnega dela.

³ *Literatura* (ur. Ž. Vidmar, K. Stegnar, D. Butina). Ljubljana: Cankarjeva založba, 2009 (Mali leksikoni Cankarjeve založbe).

»ji posveča pozornost zaradi močnega učinka na okus najširšega bralskega kroga in jo razume kot zbirni pojem za različne oblike razvrednotenja«; značilnosti te vrste literature so »prevlada snovnega interesa, serijska produkcija, žanrska diferenciranost« (prav tam: 440). Po tej definiciji bi Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem* (1912) sodil v popularno književnost, saj vsebuje prešuštvo, krute umore in zlobne osebe, ter tudi v poljudno književnost, saj je nacionalno in versko vzgojen. Pavčkov *Juri Muri v Afriki* (1958 in več izdaj) na podlagi leksikonskega razumevanja ni popularna književnost, saj ne vsebuje prešuštva, krutih umorov in zlobnih oseb. Veliko bolje naslovne pojme opredeljuje Kmeclova danes že kar klasična *Mala literarna teorija*,⁴ ki v okviru razprave o naslovniških zvrsteh književnosti ločuje mladinsko in poljudno književnost glede na bralca; poljudna književnost je namenjena preprostejšemu, manj zahtevnemu naslovniku, določena pa je predvsem vsebinsko: »To ne pomeni, da mora avtor za vsako ceno znižati estetsko raven besedila, kakor se to najpogosteje pojmuje, marveč da se prilagodi okusu, ki zahteva nazornost, čim manj abstraktnosti, da zasnuje zgodbo ali igro na dogajalno bogati in slikoviti zgodbi, v kateri mora biti zadoščeno tudi nekaterim prvinskim moraličnim/etičnim predstavam/željam; tudi snov mora biti blizka, krajevno in zgodovinsko domača« (prav tam: 311). Poljudno literaturo določajo vsebinske značilnosti (nazornost, slikovitost pripovedi, moralističnost kot jasna etična polarizacija in domačnost), kar pomeni, da je poljudno oznaka za vrsto in ne za vrednost književnosti, posledično pa tudi za njeno razširjenost.

Kako na tej podlagi razločiti popularno, poljudno in trivialno literaturo? **Popularno** je priljubljeno, množično brano; v ta okvir nikakor ne sodi samo poljudna in trivialna književnost, ampak tudi množično brana kakovostna književnost. Kovičev *Maček Muri* (1975 in več ponatisov) je po številu izdanih in izposojenih izvodov zagotovo popularno besedilo, ni pa poljudno-trivialno; isto velja tudi za Pavčkovo poezijo v najrazličnejših izdajah in izborih. **Poljudno in trivialno** je, na drugi strani, oznaka za vrsto književnosti s posebnimi vsebinskimi razločevalnimi lastnostmi: določajo jo nezapletenost besedila, manjša estetska inovativnost (informativnost) in posledično večja razumljivost. V tem se bistveno razlikuje od elitne literature (prav tam: 312), ki zahteva izostren bralski okus in bralčevo visoko medbesedilno ozaveščenost. Bistvena značilnost trivialnih besedil je zato uresničevanje predvidljivega vzorca, njena klišejskost (izraz je vrednostno nevtralen). Opaziti je predvsem tri značilne vzorce: najpomembnejši je **zgodbeni** vzorec z značilnim, predvidljivim zapletanjem zgodbe in s srečnim koncem oz. rešitvijo problema, sledi vzorčno oblikovanje **oseb**, ki lahko vodi tudi v seksistične ali rasistične stereotype: osebe so razdeljene na superjunake, ki uspešno premagajo vse ovire do cilja, in njihove nasprotnike, ki imajo bore malo pozitivnih lastnosti. Tretja značilnost trivialnega klišeja je **eksotičnost** prostora in časa: zgodba se dogaja v oddaljenem eksotičnem kraju, ponoči, med poletnimi počitnicami itn. Že na ravni eksotične motivike zgodba privlači bralčevo pozornost izrazito v smer literarnega eskapizma oz. bega iz realnosti. Tudi znotraj trivialne književnosti in temeljnega očrta značilnosti strukture besedila seveda najdemo izrazite razlike. Če bi primerjali besedila Enid Blyton in Bogdana Novaka, bi z analizo strukture zgodb zlahka dokazali, da je Bogdan Novak manj trivialen kot angleška avtorica:

⁴ M. Kmecl: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Mihelač in Nešović, 1995.

je manj eksotičen, nima izrazitih superjunakov in zlasti v njegovi *Beli pasti* (1990) ni enega samega, izrazitega problema ali izrazite težave, s katero se mora superjunak spopasti.

Kakšen je odnos do trivialnega besedila v šoli? Trivialen ali povsem resen? Že v analizi pojmov popularno, poljudno in trivialno je ključna vrednostna nevtralnost;⁵ danes literarna veda in didaktika književnosti v nasprotju s tem, kar lahko beremo v leksikonu *Literatura*, ne govorita več o škodljivosti trivialne književnosti. V šoli tako spoznavamo značilnosti posameznih književnih zvrsti in vrst in oblikujemo kriterije za prepoznavanje kakovosti znotraj žanra – vrednostni kriteriji vrhunske literature se ne morejo uporabljati za vrednotenje trivialne (in obratno tudi ne). Komunikacijski pouk književnosti v vsakodnevni šolski praksi uresničuje pojmovanje branja kot sporazumevalnega dejanja: elitna književnost uresničuje bralčevo pričakovanje inovativnosti in sporočanjkega presežka znanega, trivialna potrjuje bralčevo pričakovanje znanega. Prav uresničevanje pričakovanja po novem ali že vidnem utemeljuje presojo, da popularno delo ni nujno trivialno in da trivialno ni nujno popularno – estetska inovacija ne vodi nujno v »bralsko gluhost« in recept vzorca ni zagotovilo odziva: trivialna literatura namreč hitro zastareva. Kar je bilo morda še pred nekaj leti znotraj trivialnega popularno, danes ni več. Andrej Brvar je povedal, da je založba *Obzorja* v devetdesetih letih ponatisnila »indijanarice« Karla Maya, ki so jih mladi bralci pred desetletji dobesedno »požirali«, a je s projektom doživela založniški polom; podobno se dogaja z zbirko *Pet prijateljev* Enid Blyton, ki kljub posodobitvam jezika⁶ ne doživlja zelenega odziva med mladimi bralci – ne glede na to, kaj si o smiselnih posodobitvah in skrajšavah mislimo v skladu s pojmovanjem književnosti kot komunikacije. – Kako pa je s popularnim, trivialnim in poljudnim v **učnem načrtu**? Učni načrt se obnaša do trivialnega tako kot sodobna literarna veda: učenkam in učencem ponuja trivialna besedila in ob njih razvija kritično pismenost. Že v drugem triletnju je med kurikularnimi cilji prepoznavanje značilnosti dogajanja v trivialnem besedilu, v tretjem triletnju je teh ciljev in standardov znanja še bistveno več. Mladi v šoli ob branju besedil ugotavljajo razlike med estetsko polnovredno ter trivialno oz. zabavno književnostjo, ozaveščajo značilnosti književnih oseb, se o njih pogovarjajo, opazujejo klišeje ter etične in druge motivacijske vzgibe pri osebah in jih primerjajo z osebami v drugih besedilih, spoznavajo značilnosti dogajalnega prostora v zabavnem in trivialnem besedilu ter značilnosti dogajanja – kritično vrednotijo klišeiziranost. Do trivialne književnosti se v okviru bralnega dogodka vedemo tako kot do vse ostale književnosti: spoznavamo njene zakonitosti in učinke na bralca, razpravljamo o njeni kakovosti, čeprav je jasno, da mladi bralci v šoli berejo predvsem kakovostno in zahtevno literaturo. Razlog za to je zasnova bralnega dogodka oz. pouka književnosti, ki nikoli ne more in ne sme izhajati le iz književnih interesov, saj kurikularni⁷ bralec nima nekaterih pravic,⁸ ki jih ima kot prostočasni bralec. Bralec v šoli ne more in ne sme brati česarkoli: če bi to pravico vsak kurikularni

⁵ Prim. M. Hladnik: *Trivialna literatura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1983 (Literarni leksikon 21).

⁶ Prim: <<http://www.rtvnslo.si/kultura/knjige/nove-generacije-bralcev-ne-potrebujejo-posodobljenih-petih-prijateljev/402988>> (Dostop 26. 12. 2016.)

⁷ B. Krakar Vogel: *Oblike kurikularnega branja literature. Otrok in knjiga*, 95, 2016. (5–16.)

⁸ D. Pennac, *Čudežno potovanje, knjiga o branju* (prev. E. Flisar). Ljubljana: J. Pergar, 1996.

bralec uveljavljaj, se o prebranem pri pouku sploh ne bi mogli pogovarjati. Bralec pri bralnem dogodku ne bere s preletom oz. ne izpušča strani, ne »skače« po knjigi; še več: včasih mora večkrat natančno prebrati isto besedilo, in sicer tako, da se njegovo doživljajsko branje nadgrajuje s kritičnim branjem. Prav tako bralec pri pouku nima pravice, da o prebranem molči, kar pomeni, da morajo mladi v šoli na vseh stopnjah, od vrtca do univerze, razvijati osmišljen, temeljit in zahteven pogovor o prebranem. Zato se z nobeno vrsto literature v šoli ne sme početi nič trivialnega: trivialne ne smejo biti tudi razne predelave, ampak morajo izražati poglobljen interpretacijski napor v medbesedilnih prenosih – takšen pristop do posodabljanja klasike ima npr. Andrej Rozman Roza. So pa tudi pri nas še neuresničene možnosti uporabe mehanizmov popularnega pri razpravi o kakovostnem ali celo vrhunskem. Ena od tovrstnih možnosti je večja prisotnost razprave o kakovostnih besedilih v medijih: v njih skorajda ni zaslediti razprave o kakovostnem branju med mladimi, soočanja mnenj mladih bralcev ... Lahko bi se različne vrste književnosti netrivialno povežalo tudi tako, da bi mladi preinterpretirali in aktualizirali klasiko, npr. Prešerna v *rap-u* – tako kot je to naredil Trkaj s predelavo⁹ Vodnikovega *Dramila* (1795).

Za konec je treba še enkrat poudariti, da morata književni pouk ter druge oblike spodbujanja branja, tudi prostočasnega, voditi načeli doslednega upoštevanja **književne kakovosti** in **mentorjeve soudeležbe** pri bralnem dogodku: mentor branja ne sme pristati na izhodišče, da mladi berejo kar koli in kakor koli, saj bralni interes ni in ne sme biti edino merilo razvijanja bralne zmožnosti – v šoli sploh ne, a tudi ne npr. pri gibanju za spodbujanje branja *Bralna značka*. V tem smislu je ne glede na to, ali je besedilna podlaga bralnega dogodka popularno, poljudno ali trivialno besedilo, vrhunska klasična pesniška zbirka ali sodobna medbesedilna predelava klasike, treba pri vsakdanjem delu z mladimi bralci uresničevati naslednja izhodišča bralnega dogodka:

- **zahtevnost** branja: razvite bralne zmožnosti ne tvori le bralna motivacija, ampak tudi obvladovanje bralnih oz. miselnih procesov, ki vzpostavljajo pomen in smisel besedila;
- **visoka pričakovanja**: mentor postavi pričakovano raven bralnega procesa nad trenutno zmožnost posameznika in nikakor ne pristane na škodljivo usmeritev: *čim lažje, tem bolje*;
- **raznovrstnost** bralnega gradiva: mentor branja razvija in ozavešča raznovrstne besedilne svetove – poleg klasičnih tudi zabavna besedila, poleg trivialnih tudi izkustveno tuja in družbenokritična, poleg zgolj besedilnih tudi multimodalna (pravljica, slikanica in risanka, sodobne filmske in druge predelave ipd.);
- **diferenciacija** bralnih gradiv pri bralnem dogodku: na podlagi različne razvitosti bralne zmožnosti mentor poskrbi za različen, zahtevnostno stopnjevan nabor besedil; tudi tako, da ponudi originalno in prirejeno različico klasičnega besedila ter da za dosego bralnega cilja prilagodi bralni seznam stvarnim bralnim zmožnostim učencev – kar samo po sebi pomeni, da se sezname razlikujejo.

O pojmi popularno, poljudno, trivialno, vrhunsko, elitno, o bralni motivaciji in pouku književnosti, o znanju in ustvarjalnosti, o notranji in zunanji motivaciji,

⁹ Prim. <<https://www.youtube.com/watch?v=xLhkpsP-aSU>> (Dostop 26. 12. 2016.)

o originalih in predelavah je predvsem v kurikularnem kontekstu nujno razmišljati združevalno in namesto izključevalne besedice *ali* uporabljati veznik *in*: trivialno in vrhunsko, motivacija in bralne naloge, svobodna izbira in okvirni sezname kakovostnega branja. Vsaka izključevalnost na podlagi umetnih nasprotij med mladimi bralci in avtoriteto šole je ne le trivialna, ampak bralnorazvojno škodljiva.



Igor Saksida



Božena Kolman Finžgar in Maja Logar